

अथद्विरूपकोषः ।

भवेदाषाढ आशाढो विषुवद्विषुवं तथा । (१)
 मातुःषसा मातुःखसा कशायां कथिता कषा ।
 शम्बरं सम्बरं प्रोक्तं (२) कुशलं कुसलं विदुः ॥
 वाशरो वासरोऽपि स्याद्वशिष्ठोऽपि वसिष्ठकः (३) ।
 मूषलो मूसलः प्रोक्तः शूकरः सूकरोऽपि च ॥
 शृगालोऽपि शृगालः स्यात् शारः सारोऽपि सम्मतः (४) ।
 कोशः कोषोऽपि कथितमशु चाऽपि सतां मतम् ।
 शण्डः षण्ड स्तथाख्यातः सण्डोऽपि त्रिविधोमतः
 शूरः सूरोऽपि चादित्ये विश्वक् विष्वक् स्मृतं (५) बुधैः ॥
 स्यात् किशल्यं किसलयं वशुकं वसुकं तथा (६) ॥
 आलोः स्यादालिरप्येवं वल्लीकोवाल्मीकोमतः ॥
 गाण्डीवं गाण्डिवं प्रोक्तं पाण्डुरः पाण्डुरस्तथा (७)
 पारावतः पारवतः (८) कवाटञ्च कपाटकम् ॥
 अन्त्यश्चान्तः (९) सुखं सौख्यं नखरं णखरं (१०) स्मृतं
 वाल्मीको वाल्मीकश्चापि वालुका वालिकापि च ॥
 मथूरा मथुरा प्रोक्ता (११) कफोणिः कफणस्तथा (१२) ।
 द्वारपि द्वारमित्याहुः (१३) सरिसपः सर्षपस्तथा ॥
 धूसूरोधुसू प्रोक्तस्त्वन्तिकाऽपर्यन्तिका तथा (१४) ॥

(१) विषुवं, विषुवं तथेति (ख), विषुपद्विषुवं तथेति (ग), (२) शम्बरं, सम्बरं प्रोक्तं इति (ख), (ग) पुस्तके श्लोकस्य चतुर्थचरणं नास्ति ॥ (३) वसिष्ठक इति (ग), (४) सारोऽपि चाचके इति (ग), (५) शू तमिति (ख) (ग) । (६) वन्दकं चन्दकं तथेति (ख), चुल्लचं चुल्लकं तथेति (ग) (७) पाण्डुरं पाण्डुरं तथेति (ख) (८) पारावत इति (ग) । (९) अन्तं चान्तमिति (ग) । (१०) न खरं, नखरं तथेति (ख) । नगरं नागरं विदुरिति (ग) (११) मथुरा, मथुरा, प्रोक्ता इति (ख), मथुरा माथुराप्रोक्ता इति (ग) (१२) कफोणक

यमदग्निर्जमदग्निः कारञ्जश्च कलिञ्जकः (१५)
 परिहारः परीहारः विहारादेर्द्विरूपता (१६) ।
 अरखवनिभूम्यादेर्द्विरूपमपि चेत्थते (१७) ॥
 आपोगण्डस्त्वपोगण्डः पिधानमपिधानकम् ॥
 अवर्तनं लोचनं मध्य (१८) वह्नितोऽवह्नितस्तथा (१९) ॥
 अर्थ्य अर्थ्यस्तथा प्रोक्तः खुरप्रश्च क्षुरप्रकः ।
 जायमानाऽपि च यायमाता याया जाया प्रकीर्त्तिता ॥
 योया जोषाऽपि च ख्याता सुवासिन्यां सुवासिनी ।
 कङ्कः कङ्कूर्यवागुश्च यजागुरपुरदाहता ॥
 सूत्रामाऽपि च सूत्रामा किङ्किणी कीङ्किणीतथा (२०) ।
 जातीफलं जातिफलं यष्टीमधुमतन्तथा ॥
 तनुस्तनृहेनुश्चैवं (२१) पथ्यन्तं परिजन्तथा (२२) ।
 अन्नमन्त्रमपिख्यातं खानितञ्च खनितकम् (२३) ॥
 धन्याकञ्चापि धान्याकं खङ्गी खङ्गोद्भिधा मतः ।
 विरिञ्चिश्च विरिञ्चोऽपि परशुः पशुरेव च ॥
 घृषतः घृषदुहिष्टो वैश्या वैश्या च कीर्त्तिता ।
 सुरापानं सुरापानं भुजङ्गा भुजगोमतः ॥
 तुरङ्गस्तुरगश्चैव कवन्धश्च कमन्धकम् ।
 अग्रमग्रमपिख्यातं शारिः सारोऽपि कीर्त्तितः ॥

(१४) अनीकालनिकामतेति (ग) । (१५) कलिञ्जश्च कलीञ्जक इति (ख), कालिञ्जश्च कलि-
 ञ्जक इति (ग) तच्चपरिरम्भः परीरम्भ इत्यधिकः पाठोवर्त्तते । परीरम्भः, प्रतीकार वीहारादौ
 द्विरूपतेति (ख) प्रतीहारः, प्रतिहारः परीवादेर्द्विरूपतेति (गु) । (१७) तूय्यादेर्द्विरूपमपि
 दृश्यते । (१८) अवर्तनं लोचनं मध्यतेति (ख, ग) (१९) अवह्नितं वह्नितं तथेति (ख) । (२०)
 काकिनी काकिनी तथेति (ख) (ग) (२१) तुसुश्चैवेति (ख) । दीर्घान्तमपि सन्धतमिति (ग)
 (२२) धन्यं धन्यं स्थापितकमिति (ख, ग) ।

द्विरूपाक्षरकोषः ।

वम्बुः वम्बुरश्चापि कन्दरं कन्दमप्यथ (२४) ।

उद्धानमपि चोद्धानमायुश्चायूरपि स्मृतम् (२५) ॥

जम्बिरोऽपि च जम्बीरोवरुणीवरणीवपि च ।

रात्रिचरो रात्रिचरः सततं सन्ततं तथा ॥

निष्ठोऽपि च निष्ठोः स्तिमित स्तीमितस्तथा (२६) ।

जिह्वा जिह्वश्च कथितौ जीह्वनी जैन जीयते ॥

रिक्तयस्यैक्यमपि प्रोक्तं रिष्टिर्नष्टिश्च सम्मतः ।

विश्रामो विश्रामश्चापि पूरुषः पुरुषस्तथा ॥

उदकचोदकश्चैव कटः कटिच्छटोरश्चौ (२७)

लज्जा लज्जया तथा प्रोक्ता प्रततिर्ब्रततिस्तथा (२८) ॥

नृत्यं नृत्यश्च गणितं गयायां कथ्यते गयः (२९) ।

गम्भीरश्च गम्भीरं स्यात् प्रकाशः प्रकाशस्तथा (३०) ॥

प्रादेशोऽपि प्रदेशश्च करजोऽपि करञ्जकः ।

लकुचोऽनिकुचोऽपि स्थाताविज्जलहिज्जलौ ॥

आगस्तिः स्यादगस्त्योऽपि यमश्च यमजोमतः (३१) ॥

वातूलो वातुलः प्रोक्तो वृत्तश्च वर्तुलस्तथा (३२) ॥

वाटकं वाटकश्चाऽपि (३३) तथा पूर्वैश्च दृश्यते ।

कुटीरं कुटिरी स्मृता ननन्दश्च ननन्दिका ॥

आसीन्नायानमिका आत् (३३) अटिलीजुससया ।

मासि जौष्टे तथा ज्येष्ठः पीपे पुथोऽपि समतः ।

अष्टिमान्मिमानेव भासि वाक्वा दिग्वाद्यः । (३५)

अमिपयामिपचाहुस्त्रिमस्त्रिमिरिव स्मृतः ॥

चेटी चेटी च कथिता रजःसुरजसोमतः (३६) ।

सहएव सवदाहुश्चक्षुः चित्तनं तथा (३७) ॥

मारिकेलादिपु द्वैधं महाकालादिवर्जनात् ।

डिम्बे डिम्बे इति ख्यातः कवरः कूरवसोमतः (३८) ॥

अदिसर्षः धृतं धीतं मिश्रातं मिश्रितं तथा (३९) ।

ब्राणं भ्रातं पुनः प्रोक्तं गुढं मूढं सतां मतम् (४०) ॥

झीणं झीतञ्च विख्यातं घृष्टञ्च, धुषितं तथा (४१) ।

दान्तञ्च दमितं शान्तं शमितं धूर्तं धूर्तिरिति ॥

जप्तञ्च अपितञ्चैव क्लिष्टं क्लेषितमेव च ।

तुष्टञ्च तुषितं विद्धं वेधितं विज्वलितम् ॥

(ख) । वज्रवी वाज्रलः प्रोक्तः सहस्रवर्षेणः (ग) । (३३) कटकं कटकस्येति (ग) (३४)

आमिकाः खादामिकाःपीति (घ) ।

(३५) अष्टिमान्, सस्त्रिमानेव वाग्वाचा, दिक्दिशाद्य इति (ख)

(३६) चेटी चेटी च कथिता रजः ख्यातीरजोमतः इति (ख), सवदाहुरितिः कथिता रजः ख्यातं रजं मतं इति (ग) ।

(३७) समएव समाह्वयितव्यमित्या तथेति (ख), सहस्रवर्षमाहुरी चित्तनं चित्तन-
स्येति (ग) ।

(३८) कवरः, कूरवस्येति (ख) ।

(३९) आद्रमाद्रौ धृतं धीतं कटकं कटकस्येति (ख), धृतं धृतमिति (क) ।

(४०) मूढं गुप्तं मतं तथेति (ख) ।

कृतं धृतमुतथैव निर्यं भेदितमेव च ।
 रिक्तं दानञ्च दत्तं स्यात् (४२) धूपितं बुधितं तथा ।
 भूपायितञ्च नृमितं मार्मितं ब्रुवते बुधाः ॥
 चन्द्रे पितं तथा न्विष्टं द्वाणं त्रातञ्च सन्मतम् ।
 गुप्तं गोपायितञ्चैव बुद्धञ्च बुधितं तथा ॥
 पणायितञ्च पणितं पनितञ्च पनायितम् ।
 च्छन्नञ्च क्षादितञ्चैव पुष्टं पूष्टं स्मृतं बुधैः ॥
 तीर्थतिर्थमर्थमर्थं पर्व्वं स्यात् पर्व्वणी तथा ।
 सुगुप्तञ्च सुगुप्तुः प्रोक्तः किञ्चिदिधिः किञ्चिदिधिः ॥
 कीदृशी जीवजीवः क्षुद्रानक्षुद्रस्तथा ।
 यती यती यतिश्च स्यात् अन्तरोक्षान्तरिक्षी ॥
 सन्निहितः सन्निहित्या कीलः कीलापि कीर्त्तिता ।
 अक्षुब्धश्चाक्षुब्धः स्यात् (४३) पूषोऽपूपश्च सन्मतः ॥
 अपपूर्व्वमर्पणा च भण्यते चावमर्पणम् ।
 अपमानाऽवमानञ्च (४४) विबोधेऽपि द्विरूपता ॥
 नृद्विज्ञाऽपि च नृद्विज्ञी, नेद्वानेद्वानादिके तथा ।
 मज्जा स्यात् स्मृता मज्जा भान्तापि च विचक्षणैः ॥
 स्मृता फण्टा च चण्डारश्चण्डालश्च प्रकीर्त्तितः ।
 स्मृते स्मृते स्मृते स्मृते स्मृते स्मृते स्मृते (४५)

संख्या लक्षा च सप्तत्य व कपभीऽपि करस्वका (३७) ।

सद्वर्त्तनी सुसूत्र्यो लक्ष्मणो व सप्तता (३८)

स्रष्टा स्रष्टा मतं तद्वद्वन्नं रजनं तथा ॥

नमिर्नत्यां गतिर्गत्यां भूतिर्भूत्यादिकं तथा ।

स्वाती निमेषगिनिषी स्मृतीभीरुभीसुकी ॥

कषास्वादुपका तद्वत् सेवनं सीवनं मतम् (४८) ॥

तन्नी तन्ना च कथिता सज्जतास्यार्जनी तथा (५०) ।

सन्ध्या सन्ध्या प्रतिज्ञाता भारता भरता नटाः ॥

सूती दामिदामिषी पिठकाः पेटकलायाः ।

प्रतिश्रुता प्रतियुतः स्वादलसखालशीऽपि च (५१) ॥

कमलः कामलो वाऽपि यदधर्गद्वेन वत्सपि (५२) ।

भूषाभूषिष्ठाः भूमिता भान्ता विकणचिह्नणी ॥

मयं नमस्तु सद्गुलं नस्तु स्यात् सद्गुलं यत् ।

मृदुलं प्रयु विख्यातं मृदुलं मृदु सन्ध्याम् ॥

प्रागल्भ्यं प्रीत्यति यत् प्रागल्भ्यं तच्च कोर्तिता ।

नाटली नाटनर्तव्यं व हुटिस्तुटिरपि स्मृता (५३) ।

(३७) संख्या, संधा च लक्षा च करभीऽपि करनृभकइति (ख) ।

(३८) तथा स्रुतेति (ग)

(३९) लषा लषा तथा लष्या सेवनं सेवननयेति (ग) ।

(५०) सार्जना पुनरिति (ख), सार्जने नयेति (ग) ।

(५१) प्रतिश्रुतः प्रतिश्रुतं स्वादलसखालशीऽपिचेति (ख) ।

(५२) मृदुल इत्यपीति (ख) ।

(५३) नाटनं नाटनर्तव्यं हुटिस्तुटिरपि स्मृता (ग) ।

वयोमयोऽभिकोभोकोलुकोलोमुप इत्युभौ (५४) ॥
 दृष्टादृष्टकौ विशालं विशलं स्वर्यते वुधैः ।
 वाचुर्वाहोऽनिर्वाहः स्यादूरीकृतमुरीकृतम् ॥
 बह्वस्त्रि पठ्यते कैश्चित्तथा बह्वस्त्रि चैवहि ।
 बहुपानिस्तथा भट्टिः त्रितयं तेन सिध्यति (५५) ॥
 स्फुरणं स्फुरणं ख्यातिः क्वचित् साम च नाऽभव्यम् ।
 स्तम्बघनस्तु स्तम्बघ्नो मसिद्यापि मसी स्मृता ॥
 कालनेमिः कालनेमी दैत्यनाम द्विधा मतम् (५६) ।
 कुम्भी चापि तथा कुम्भा भण्यते शब्दशासने ॥
 ख्याते माङ्गल माङ्गल्ये विधिरोवीधिरः स्मृतः ॥
 भृङ्गरिदिभूर्ग्रीटिः स्यात् स्तवस्तापोऽपि गीयते ।
 भृङ्गटं भृङ्गटं प्राचुर्मन्दारोमन्दरोऽपि सः ॥
 फलञ्च फलनं ख्यातं नसा नासा च कौत्थ्यते ।
 कर्षकः कषको दृष्टः खलीनं खालिनं तथा ॥
 मणी इव मणीवस्याद्रोदसी रोदसा अपि ।
 दम्यती इव शब्देन संहतौ तेषु पक्षकः ॥

(५४) लुदीनीलुपलीलुमी इति (ख) ।

(५५) परिकौलिं तन्मिति (ख) ।

लघाः । अथ ही दृष्टः पाणिप्रभं परिप्रवी ॥
 अक्षय्य अक्षयः प्रोक्तो धारणं धरणं तथा ।
 त्रिखट्टी च त्रिखट्टं स्यात् ऊदूखलमुदूखलम् ॥
 क्षमा भूमिः क्षमा तुल्या तूली तूलामतं सताम् ।
 ममुरोऽपि मसुरस्तु सुरुः मयोऽपि दृश्यते ।
 कापुरुषः कुपुरुषो वाचिका वाचकाः क्रिया ॥
 विहङ्गमनि काप्रिता तथा ख्याता विहङ्गिका ।
 आपः शब्दः सकारात्ता दृश्यते शब्दशामने ॥
 चागभटवाग्भटः खालिटी कलिटीजनः ।
 खलीटश्च तथा दृष्टो कालिखता च कालिकम् ॥
 कोटितखट्टं च शब्दौ च दृष्टौ पुं कीवयोः पुनः ।
 कतमकनरो प्रोक्तो दृष्टो भिक्षुर्काभिक्षुकी ।
 कर्कटी कर्कटीमान्ता वकारात्ताच केचन ॥
 लाटुरलाटुविराट्वीरुश्चमतं सताम् ।
 आननश्चानलश्चैव आमेयी चास्त्रपेयिका ॥
 शालिश्चैव तथा शालीकलश्च कलम्बिका ।
 नीलिका चैव नीली च कर्करुः पुंसि च स्त्रियाम् ।
 पालिका पोतका खराता स्मृतौ वास्तूक वास्तूकी ।
 भङ्गराजोभङ्गरजः समौ दाडिमदालिमी ॥
 गुत्सको गुच्छकावापि तथा चोत्सुकपोतकी ॥
 शाटिः शाटी च विख्याता मटोमयटएव च ।
 समौ दाल्यूहदाल्यूहौ पटवासः पटवसः ।
 अवसत्य आवसत्य स्तु द्रङ्गाद्रङ्गकौ समौ ॥
 शूकपिटः शूकपटः खट्किक्क खट्किक्के ।
 खरातौ पखराटपखाटी प्रघाणः, प्रघणोऽपि च ।

क्रीडापि च पुनः क्रीडन्त्या च प्रतिपद्यते ।

हलन्तो गीयते कैस्त्रिदजन्तोऽयञ् गीयते ।

दुर्लभो ग्रथितो लोके वीजधानुप्रमाणतः ॥

इति श्रीपुरुषोत्तमविरचितविरुपाक्षरकोशः समाप्तः ।

त्रिंश (ष स) कारभेदः ।

ओं सरस्वत्यै नमः

अथारम्भः ॥

तालव्यादि भयोच्यते कियदतस्तालव्यमध्यन्तत
 तालव्यान्तमिह प्रकाशितपदं यत् सुरिभिर्भूरि तत् ।
 मूर्धन्यस्य पदस्य चेदृशमतं दन्त्यस्य तादृज्ज्ञतं
 ज्ञातव्यं त्रिंशकारभेदकथने प्रागादिमध्यान्ततः ॥
 तालव्यमूर्धन्यदन्त्याश्चुटूनां क्रमादिमाः
 संयोगाः शषसा ज्ञेयाः प्रोच्यन्ते तत् कतीतरि ।
 श्रीशर्व्वश्चमशर्म शिखर शिखाशैवाल शङ्खश्रुताः
 शङ्काशीकरशङ्करश्रुतिशची शुल्ठी शठी शायकाः ॥
 शीधुक्षीपदशुद्धशोभनशरश्चङ्काशनैः शम्बराः